

OSMANLI DEVLETİ'NDE TELLALLIK KURUMU; OSMANLI TELLAL VE MÜNADİLERİ*

The Institution of Town Crier in the Ottoman State; Ottoman Tellal and Munadis

Dr. Öğr. Üyesi Seda TAN**

ÖZ

Günümüzde bilgi alma kanal ve yöntemleri muazzam bir çeşitliliğe sahiptir. Toplumlar aynı anda kitleler halinde aynı bilgi ve habere ulaşabilmektedirler. Halbuki bundan yaklaşık bir buçuk asır öncesinden başlayarak toplumsal yaşamın eski dönemlerine uzanan tarihsel periyoda bakıldığında belli bir siyasal örgütlenmeye bağlı hemen her toplumda bilgi alıp-vermenin temel iki boyutunun olduğu görülecektir; *siyasal ve toplumsal* iletişim. Çağlar boyunca siyasal iletişim kapsamında yönetici yönetileni, siyasal örgütlenmenin kuralları ve gelişmeleri hakkında bilgilendirmiştir. Toplumsal iletişim kapsamında ise halk, toplumsal içerikli olay ve gelişmeler konusundaki bilgi ihtiyacını karşılamıştır. Dar bir çerçeveye sahip olan bu aktarımın kanalları da temelde aynı olup günümüzdeki gibi çeşitlenmemiştir. Muhtelif coğrafyadaki muhtelif toplumda farklı görünüşleri olmakla birlikte 'öz' de aynı işlevi gören tellallar, geleneksel iletişimin odağıdır. Kuruma ilişkin belki de en isabetli tanımlama; tellalları geleneksel iletişimin medyası olarak gösterenidir. Zira, ait oldukları topluma göre değişen görsel ve işitsel malzemeleri; masallar, darbi meseller ve alegorilerle süslenmiş şiirsel ifade tarzları, geleneksel dansları ve özgün dramatik sunumları ile gerçekten de göze ve kulağa güçlü bir biçimde hitap ederek günümüzün medyasının üstlendiği işlevi üstlenmişlerdir. Farklı toplumlarda farklı isim ve görünümlere sahip olsalar da temelde aynı hizmeti ifade etmektedirler; *haber vermek, yağınları bilgilendirmek*. Kurum günümüzde söz konusu bakımdan işlevselliğini yitirmiş olsa da geçmişte çağlara ve mekanlara yayılmış halde olduğu aşikârdır. Osmanlılar tarihi kurumu İslam dünyası örneğinden miras almış görünmektedirler. Nitekim her şeyden önce günümüzde tellal şeklinde telaffuz edilen kelime Arapça asıllıdır ve 'yol göstermek' anlamındaki dallâl sözcüğünden gelmektedir. Ne var ki dellâl/dallâl, haberci vasfı kadar ve belki bundan ziyade İslam dünyasında uzun bir zaman dilimi boyunca gündelik hayatta ticari faaliyetlerde aracılık eden kimseleri işaretleyerek kullanılmıştır. Sinsar da denen bu kişiler tellallığın iletişim kanalı olmak kadar, hatta çoğunlukla ondan daha ön planda ve bugün hala seçilebilir nitelikteki ikinci fonksiyonunun varlığını ortaya koymuşlardır; ticari arabuluculuk. Ticaret tellalları mezar satışı şeklindeki küçük ölçekli alım satımların aracısı olabildikleri gibi büyük çaplı, hatta uluslararası boyutta ticaretle de ilgilenmişlerdir. Ekonomi tarihindeki rollerine binaen hizmetleri karşılığında alacakları komisyonlar kanun ve nizamlarla belirlenmiştir. Ayrıca faaliyetlerini hangi ilkeler doğrultusunda yürütecekleri de fıkıh kitaplarında gösterilmiştir. Böylece kurum İslam'a uygun bir kisveye bürünmüş ve işlevselliğine binaen de Osmanlılara kadar taşınmıştır. Ele alınan çalışma, kadim aktarım kanalı olan tellallık kurumunun Osmanlılar dönemine odaklanmaktadır. Hem devletin halkla iletişiminin merkezinde yer almaları, hem de ticaretteki önemlerine binaen Osmanlılar devrinde oluşturulmuş birçok kaynak grubunda tellallara sıklıkla rastlanmaktadır. Buna karşılık kurumu ele alan monografik çalışmalar yok radesindedir. Söz konusu çalışmada devletin resmi kayıtlarından hareketle kurumun Osmanlılara özgü temel bazı pratikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, ticaret, haberleşme, tellal, münadi.

ABSTRACT

The channels and methods of acquiring information in today's world exhibit a remarkable diversity. Societies can simultaneously access the same information and news on a large scale. However, when examining the historical period dating back approximately one and a half centuries to ancient times, it becomes apparent that there were two fundamental dimensions to the process of information exchange in almost every society, which were closely tied to a particular political organization: political and social communication. Throughout the ages, within the realm of political communication, rulers provided information to the governed about the rules and developments of the political organization. In the context of social communication, the general public fulfilled their need for information regarding socially relevant events and developments. The channels of transmission during that time were relatively limited and not as diverse as they are today. Although they exhibited different forms in various societies across different geographical regions, the individ-

* Geliş tarihi: 24 Ocak 2022 - Kabul tarihi: 21 Haziran 2023

Tan, Seda "Osmanlı Devleti'nde Tellallık Kurumu; Osmanlı Tellal ve Münadileri" *Milli Folklor* 139 (Güz 2023): 68-81

** Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Antalya/Türkiye, sedatan@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3622-1038.

uals known as "criers" were central to traditional communication. Describing them as the mediators of traditional communication is perhaps the most accurate definition for this institution. Indeed, with their visually and audibly diverse materials, which varied according to the communities they belonged to, embellished with tales, proverbs, allegories, poetic expressions, traditional dances, and unique dramatic presentations, they effectively captured the attention of the audience, assuming a role similar to that of today's media. While having different names and appearances in different societies, their core function remained the same: providing news and informing the masses. Although the institution has lost its relevance in today's context, its prevalence throughout history, spanning different eras and regions, is evident. The Ottomans seem to have inherited this historical institution from the Islamic world. In fact, the term now pronounced as "tallal" has its origins in Arabic and derives from the word "dallâl," which means "to show the way." However, "dellâl/dallâl" was used in the Islamic world not only to refer to messengers but also, and perhaps more commonly, to denote individuals who acted as intermediaries in daily commercial activities. These individuals, also known as brokers, served not only as communication channels for criers but also played a prominent role in commercial mediation, which is still observable today. Trade criers acted as intermediaries in small-scale transactions, such as auction sales, as well as engaged in large-scale and even international trade. The commissions they received for their services were determined by laws and regulations due to their roles in economic history. Furthermore, the principles guiding their activities were outlined in fiqh (Islamic jurisprudence) books. Thus, the institution adapted to Islamic principles and continued its functionality until the time of the Ottomans. This study focuses on the ancient transmission channel institution of criers during the Ottoman period. Given their central role in the state's communication with the public and their significance in trade, criers are frequently encountered in various sources created during the Ottoman era. However, there is a scarcity of monographic studies addressing this institution. This study aims to uncover some fundamental practices specific to the Ottomans regarding this institution, based on official records of the state.

Keywords

Ottoman, trade, communication, town crier, münadi.

Giriş

Tellallık, Osmanlılarda toplumsal hayatın akışı içinde, öncelik ve önem sırası zamana ve koşullara göre değişen, *ilan etmek/duyurmak* ve *aracılık etmek* şeklinde özetlenebilecek iki temel fonksiyonu üstlenmiş tarihi bir kurumdur. Ticaret, birbiriyle herhangi biçimde alakalı görünmeyen bu iki işlev arasında görünmeyen köprüyü temsil ederken aynı zamanda satışları ilan eden ve bunlarda taraflara aracılık eden kişi olarak tellalarda bu bağımsız iki fonksiyonu buluşturmuştur. Osmanlılar dönemine ait tarihi kaynaklar da tellallığın işaret edilen iki önemli toplumsal işlevi konusunda hemfikirdirler. Söze konu kaynaklar bu işlevlerin yerine getirilmesinde tellallar kadar hemen aynı fonksiyonları üstlenmiş bir başka tarihi kurum olan ‘münadilik’ in varlığına da dikkat çekmektedir.

1. Dönemin Kaynaklarında ‘tellallık’, ‘münadilik’

Osmanlı dönemi kaynakları arasında zamanın kavram haritaları niteliğindeki lügatlerin sözü edilen iki kurumun sınırlarının belirlenmesinde önemli yerleri vardır. Örneğin Kâmûs-ı Osmânî nida edici, çağırıcı olarak münadileri göstermekte, tellalı “alışverişte alıcı ile satıcı arasında vasıta olan” diye nitelemektedir. Burada tellalın simsarlık yönü vurgulansa da satışa ‘nida ederek’ aracılık etmesi bakımından, habercilik vasfını da ortaya koymaktadır (Salâhî 1313:3). Lügat-i Nâci de münadiyi nida edici, çağırıcı olarak tanımlanmaktadır. Tellal ise bedesten münadisidir (Nâci 1306). Şemseddin Sami münadiyi tellalla aynı kişi olarak göstermiş, bağırarak bir şeyi ilan eden adam olarak tanımlamıştır. Ancak Sami’ye göre tellalın farklı iki anlamı, tellallık işi yapan kişinin ayrı toplumsal işlevleri vardır. Buna göre tellal hem “bir şeyin satılacağını veya bir ilan ve tenbihi çarşı ve pazar mahallerinde yüksek sesle herkese duyuran adam”dır -ki bu noktada işlev bakımından münadiye denktir-, hem de “emlak ve akar ve hayvanat ve saire alım satımında bâyi ile müşteri arasında vasıta olup pazarlığı kestiren adam”dır. Sami, bunu ‘akar dellalı’ olarak göstererek simsarlık yönünün altını çizmiştir (Sami

1996). Lugat-ı Cûdi; tellalı bâyi ile müşteri arasındaki satış aracısı olarak göstermektedir. Mûnadi, Cûdi'de de "nida edici"dir. Cûdi, mûnadinin ikinci anlamını tellal, müezzin olarak bildirmektedir (Cûdi 1332). Lugat-ı Ebuzziya da tellalı bâyiyle müşteri arasındaki vasıta olarak göstermektedir. Mûnadi ise birinin malını "şu bahaya" diye nida ederek satandır (Tevfik 1306).

Görülüyor ki lügatlerde Osmanlılar zamanında iki ayrı fonksiyonu yerine getiren iki ayrı tellalın varlığı edilmektedir. Bunlarda 'mûnadi' nida ile satış haber verme ve müzayedede tellallığı; tellal ise ticari faaliyetlerin tarafsız aracılığı olan simsarlık yönüyle daha baskındır. Öte yandan tellalın aynı zamanda müezzin ve mûnadinin de tellal olduğuna ilişkin kayıtlar ve müzayedelerin ticari önemi, bu iki terimin birbirinin yerine de sıklıkla kullanılabilmişliğini göstermektedir.

Osmanlı tellal ve mûnadileri hakkında bürokratik yazışmalarından da aydınlatıcı bilgilere ulaşılabilmektedir. Tellal ve mûnadi, resmi kayıtlarda da haberci ve ticari arabulucu yönleriyle görünür haldedir. Haberci tellallar devletin halk nezdindeki sesi olup resmî gazete işlevine sahiptirler. Kendilerine bildirilen haberi reyaya duyurup karşılığında yevmiye hesabıyla ücretlendirilirler. Ticaret tellalları ise alışveriş konularının yelpazesinin genişliğine binaen at tellalından, esir tellalına kadar muhtelif isimde anılmaktadırlar. Aralarında resmi hizmet verenler de vardır. Geçimlerini 'dellaliye' adlı ücretle temin etmektedirler. Dellaliye, İslam ülkelerinde toplanan temel şer'î vergilerden birisi olarak Osmanlı ticaret hayatında da kendine yer edinmiştir. Kanunlarda tellalların ticari arabuluculuk karşılığı söz konusu vergiyi toplama hak ve yetkisini haiz olduğu ve tarafsız davranma zorunluluğu açıkça belirtilmiştir (Tunçer 1965). Başlarında tellalbaş adlı idarecileri vardır. Bunlar tellalların faaliyetlerini düzenle yürütmelerini ve toplanan dellaliden (hazineye ve tellallara) güvenle taksimini sağlar. Arşiv kayıtları atanmalarına ilişkin önemli veriler sunmaktadır (Halaçoğlu, 1994). Söz gelimi 1753 tarihli bir listedeki; ...*arz-ı kadı ve ser-mûnadi ve ser-çavuş (Mûnâdi-i Silivri) ve ...inhâ-i sermûnâdi, i'lâm-ı Çavuşbaşı (Mûnâdi-i Galata)* vb. kayıtlardan hareketle İstanbul, Galata, Eyüp, Edirne, Silivri ve Çatalca'da tellallık ve tellalbaşlık atamalarının kadı, çavuşbaşı, tellalbaşının arz, i'lâm veya inhâ türündeki tavsiye yazıları üzerine olduğu öğrenilmektedir (BOA.C.ML.330/13545). Yine resmi kayıtlara göre tellallık çoğunlukla ata mesleği olmuş ya da esnaf teşekkülleri bünyesinde bu işe uygun görülen kişiler tellal seçilmiştir. Bu durum ...*dellâlbaşlık mahlûl olmağla kendi sulbî oğlu hizmet-i mezkûrenin uhdesinden gelmekle iktidârı olub* (BOA.C.BLD.87/4309) vb. ifadelerle belgelere yansımaktadır.

Tellallar, teamülen güvenilir kişilerden seçilmişlerdir. Merkezi otorite buna fazlasıyla dikkat etmiş görünmektedir. Örneğin 1880 yılında İstanbul Kadısı, Bit Pazarı tellallarının namuslu kişilerden seçilmesi konusunda defaatle uyarılmıştır (BOA.A.DVNSMHM.d.71/588; BOA.A.DVNSMHM.d.71/538). Bununla birlikte insan tabiatının zafiyeti gereği tellallar da olumsuz davranışlarda bulunabilmiş hatta suça bulaşabilmişlerdir. Bektaşiliğe meyilleri nedeniyle 1833 yılında Bayındır'a sürgün edilen Saraçhane tellallarından Ahmet ve arkadaşı duruma uygun bir örnek teşkil etmektedir. Aradan yedi yıl geçtikten sonra bunların inanç tazeledikleri kanaati hasıl olunca müftü efendi önde gelen bazı müderrislerin de fikir birliğiyle afları ricasında bulunmuştur (BOA.HAT.512/25094).

طبعی بختانہ دہ ادیب ہندہ ائمہ باسحق بانسک نئی واصلہ ائمہ سرخاز دونا
 درستی ہرچی ماظاصہ نامکتر نضع اعتقاد نضع فوز واعیناد اہر طبعی تاہیہ
 اہم ست ادوز علی دزمرع مغربہ اصحاب سومہ داض ادارہ اعتقاد ساقدری
 فرغہ ائمہ علی الخصوص صرہ نئی واصلہ ری سہزہ قریب ادویہ اولیہ و ثنایات
 مرحمت اولیہ اولدیزی بائید عقود اولدیزی خصوصی طرف بنکارمہزہ بلوغیہ

tarîk-i Bektâşiyeden olub bundan akdem bâ-emr-i âlf Bayındıra nefy ü iclâ olunmuş olan Sarachâne dellâlî Ahmed ve refiki... Hâfız Hüseyin nâm kimesneler tashih-i i'tikâd ve tenkîh-i fevz ve i'tiyâd ile .... ehli-sünnet üzere âmil ve zümre-i mergûbe-i ashâb-ı salâha dâhil olarak i'tikâd-ı sâbıkalarından ferâğat imiş ve... müddet-i nefy ü iclâları yedi seneye karîb olub ol vechile şâyân-ı merhamet olmuş oldukları husûsuna taraf-ı bendegânemden bâ-arzuhâl (BOA.HAT.512/25094)

Resim 1. Dellal Ahmed'e ilişkin belge ve içeriği

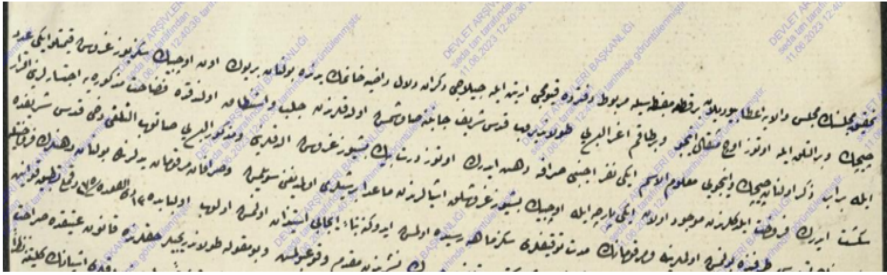
Karahisar-ı Sahib'e (Afyon) ilişkin bir diğer örnekte bir tellalın ismi yüz kızartıcı suç işleyenler arasında geçmektedir (BOA.MVL.37/62). Tellal Veli Ahmet örneği ise *Bozcaada'ya müebbet suretiyle kalebent olarak nefy olunmuş* olduğu ifadesine bakılırsa cürmüne karşılık en şiddetli cezayı alanlar arasındadır (BOA.İ.MVL.429/18874). Gayrimüslim tellalların usulsüzlüğüne dair veriler de kayıtlara yansımıştır. Örneğin Rum Tellal İstefan Aleko'nun *ba'zı eşhâsı dolandırub Şalcı Ahmed nâm kimesneye getirub fûrûht olunmakta olduğu*, (BOA.MVL.56/28; BOA.A.MKT.MVL.6/93), yani dolandırıcılık yaptığı, Yahudi Tellal Elyaco'nun *hânesi ittisâlinde bilâ ruhsat taş değirmân vaz' iderek... Yahudi Yorgi firunundan itmek(ekmek) tabh ve fûrûht itmekte olduğu*, (A.MKT.NZD.19/39) yani ruhsatsız değirmen açıp işlettiği anlaşılmıştır. Rum Tellal Dimitri ise bir Avrupalı tüccarın malını gasp ettiği için merkeze şikâyet edilmiştir (BOA.HR.MKT. 230/21).

Avrupa tüccarından Hunyaser Peryanis? bu kere i'tâ iylediği arzuhâl meâlînde Dellâl Dimitri nâm şahıs altmış bin gurusluk mal fatura iştirâ idüb ve akcesi verilecek deyu tezkeresini alub Tekfurdağı ve Filibe taraflarına savuşmuş olduğu ve dellâl-ı merkumu kangı mahalde bulur ise mal-ı mezkurı ba'dehu içâbına bakılmak üzere tevkiף itdirmek için tarafından mahsûsan/adam göndereceği beyanyıla keyfiyetin .... (BOA.HR.MKT.230/21)

Resim 2. Dellal Dimitri'ye ilişkin belge ve içeriği

Osmanlılarda kadınlara ait sahanın 'özel'liği, kadın tellalların varlığını da zorunlu kılmıştır. Bunlar Harem'den sıradan bir Osmanlı hanesine kadar toplumun tüm katmanlarındaki hemcinslerine hizmet vermişlerdir (Halaçoğlu 1994:9). Hizmetleri çoğunlukla ticari olup daha ziyade kuyum eşyası üzerinden çarşılarında pazarlığa tutuşmuş, evlere de

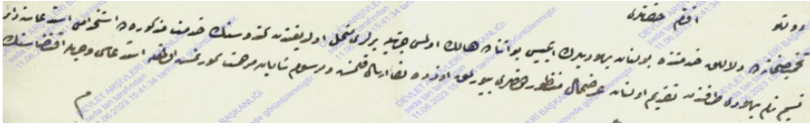
bu vesileyle girip çıkmışlardır. İstanbul'un zengin semtlerinde kuyum tellallığı yapan Raziye Hatun buna örnektir (BOA.A.MKT.NZD. 245/95; BOA.A.MKT.MVL.109/8). Ankara çarşılarında mal ve eşya satımı yapan Tellal Emire Hanım da kadın tellalların sosyal hayatın merkezinde yer aldıklarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Gültepe 2021). Yine Osmanlı kadın basınının önde gelen temsilcilerinden Kadınlar Dünyası Mecmuası'nda 19. yüzyılda Şam ve Seydişehir'de bulunan kadın çarşıları ile buralarda bâyi ve tellal olarak yer alan kadınların konu edilmesi kayda değerdir (Oktar 1998). Antalya'da düğün ve cenaze habercisi Rum tellal kadınların varlığına ilişkin veriler ise kadınların erkekler gibi haber tellallığı konusunda da aktif bir rollerinin olabileceğini düşündürmektedir (Pehlivanidis 1989, Tan 2022).

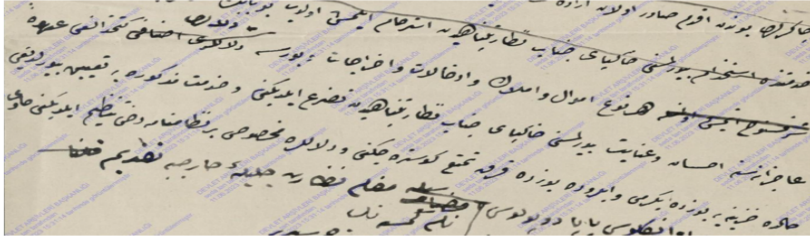
Tahtlık Meclisi'nin Meclis-i Vâlâ'ya itâ buyrulan bir kıt'a mazbatasıyla merbut defterde Kuyumcu Artin ile Cilacı Dikran Dellâl Râziye Hanım'ın yedinde bulunan bir yük on üç bin sekiz yüz gurus kıymetli iki adet çiçek ve bir aynalık ile otuz üç miskal incü(inci) ve bir takım ağır elbiseyi dolandırub (BOA.A.MKT.MVL.109/8)

Resim 3. Dellal Raziye Hatun'a ilişkin belge ve içeriği

Tellallık, müslüman tebaaya has bir meslek olmamıştır. Gayrimüslim tellallar da vardır. Bunlar haber tellallığı yanısıra ticaret tellallığı yapmışlardır. Hatta ticaretin Osmanlı topraklarında uzun yıllar gayrimüslimlerin ihtisas alanını teşkil etmesi nedeniyle sayıları azımsanamayacak ölçektir. Üstelik gayrimüslim tellallar haberci tellalları gibi yalnız kendi toplumsal gruplarına hizmet vermemişlerdir. Ticaretin dil, din ve etnisite üstü olması dolayısıyla Ermeni, Rum veya Yahudi tellallar hemen her alanda görev yapmışlardır. Ticaretin daha yoğun olduğu liman şehirlerinde ve başkentte sayıları ve etnik çeşitlilikleri daha fazladır. Yabancı tüccara hizmet verip himaye gördüklerinden Osmanlı hükümeti nezdinde imtiyazlar elde edenleri vardır (Şen 2007). Bazıları da Batı dillerine aşinalıkları dolayısıyla yabancı konsolosluklarda tercümanlık yapmışlardır. Halep vilayetine çekilen bir telgraf içeriği; *Halep'deki Avusturya konsolosu maiyyetine Nasrî Dellâl nâm kimesnenin imtiyâzlı tercüman tayin olunacağı* ifadesiyle bunu açıkça göstermektedir (BOA.HR.MKT.577/36;BOA.AE.SSLM.III.68/4094). Gayrimüslim tebaanın tellallık mesleğine olan temayülüne yönelik iki güzel örnek; 1847'de bir Yahudi'nin tahmishane tellallığı talebinde bulunması (BOA.A.MKT.101/54), 1813'te İstanbul'da kemhacı ve bezci esnafına pamuk ipliği satın alan tüccar için tellallık yapanların Ermeni tebaasından olmasıdır. 1863 tarihli bir kayıтта Evangelos Papadopoulos'un ithalat ihracat borsasında tellal kethüdalığı talebinde bulunması da (BOA.HR.TO.444/60) gayrimüslimlerin tellallık yanında söz konusu esnaf grubunun temsilciliğini de yapabildiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

tahmishânedede dellâlik hizmetinde bulunan Yahudilerin ikisi bu esnâda hâlik olması cihetiyle yerleri münhal olduğundan kendüstünün hizmet-i mezkûrede istihdâmı istid'âsına dâir Nesim nâm Yahudi tarafından takdim olunan arzuhâl... (BOA.A.MKT.101/54)

...her nev emvâl ve emlak ve idhâlât ve ihrâcât ve borsa dellâli kethüdâlığı uhde-i âcizâneme ihsân ve inâyet buyurulmasını hâkîpây-ı cenâb-ı nezâretpenâhiden tazarru iylediğini ve hizmet-i mezkûreye ta'yin buyrulduğu hâlde hazîneye yüzde yirmi ve ilerüde yüzde kırk temettü göstereceğini... (BOA.HR.TO.444/60)

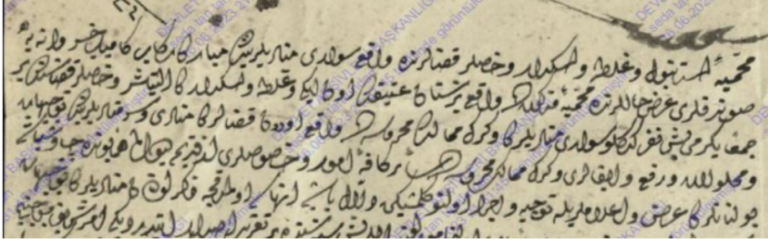
Resim 4. Derral Papadopoulos ile Yahudi tellal Nesim'e ilişkin belge ve içerikleri

Osmanlı arşivleri, tellallık hizmeti veren bir diğer kurum olan münadilik hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Bunlar çoğunlukla münadiliğin müzayedelerdeki rolüne odaklıdır. Müzayede satışları Osmanlılarda eşyanın çeşitliliğiyle paralel biçimde yaygındır. Münadiler de söz konusu uygulamanın merkezindedirler. Kanunlar, müzayedelerin aleniyet ve rekabet ilkeleri doğrultusunda, tellal ve münadilerce yapılacağını açık biçimde bildirmektedir (Özlü ve Tiryaki 2021).

Osmanlı ticaret hayatında önemli bir yere sahip olmakla birlikte münadiliği kökeni konusu net değildir. Kurumun ne zaman/nasıl ihdas edildiği bilinmemektedir. Buna karşılık resmi kayıtlar adayların göreve gelişinde zamanla bir ritüelin oluştuğunu gösterir. Mîrî ve hususî eşya satışlarında münadi olarak görev yapmak isteyenler, tıpkı tellallar gibi, bağlı buldukları idari birimin kadı, naip, çavuşbaşı gibi görevlileri tarafından seçilerek merkeze bildirilmişler, uygun görüldükleri takdirde göreve atanmışlardır. Süreç kısaca adayın bir arzuhâl takdim ederek göreve talip olduğuunu bildirmesiyle başlamış, münadibaşlarının tavsiye yazıları, talibin/talep edilen kadronun araştırılması, gerekli kişilerin görüşlerinin alınması vb safhalar sonunda padişahın nihai onayıyla sonuçlanmıştır. Örneğin 1679'da başkentte Beykoz kasabasında münadi olmak isteyen Hasan'ın talebi Yoros kadısının inhâsi çerçevesinde *Yoros Kazâsına tâbi Beykozu nâm kasabada ba'zı husus-ı miriye aid metrukâtı fûrûht itmeleri için bir münâdî lâzım olmağın el-Hâcc Hasan münâdiliğe müstehak olmağla* (BOA.İE.DH.4/331) sözleriyle dile getirilip merkeze iletilmiştir. Bunun üzerine bir beratla münadilik görevini üstlenmiştir. 1730 yılında Galata süvari münadisi Mahmut ölünce boşalan gediğine Mustafa ibn-i El-Hacc Ali talip olmuş, talebi hassa tellalbaşının i'lâmı ve çavuşbaşı ağanın arzına binaen onaylanmıştır (BOA.AE.SAMD.III.169/16515). Dikkat çekici bir diğer örnek yine süvari münadileri hakkındadır. Bunların 1779 yılında başkentte İstanbul, Galata, Üsküdar ve Haslar kazalarında sayıları 25'tir. Göreve getirilişleri hakkındaki en dikkat çekici veri; Dergâh-ı Âli Ocağı çavuşları arasından seçilmelerine ilişkindir. Yani süvari münadi ve münadibaşlarının kaynağı, belgelerdeki *sivâri münâdilerin tevcihât ve mahlûlât ve ref' ve ibkaları ve memâlik-i mahrûsada sâir kâffe-i umûr ve hususları ez-kadîm dîvân-ı hümâyûn çavuş başı bulunanların arz ve i'lâmlarıyla tevcih ve icrâ olunugelmışiken* ibaresinden de anlaşılacağı üzere Dergâh-ı Âli Ocağıdır (BOA.C.BLD.129/6437). Bi-

lindiği üzere Ocak çavuşlarının asli görevlerinden biri askerin iaşesini temin etmek ve sefer sırasında askere refakat etmektir (Koç 2002). Bunlar savaş sırasında askerin donanımından da birinci derecede sorumlu olduklarından söze konu görevi ‘fiiliyatta’ temin edecek olan münadinin bunlar arasından seçilmesi rasyoneldir. Bahsi geçen teamül, Osmanlı coğrafyasının tamamında aynı esas üzeredir. Süvari münadileri çavuşbaşı ağasının i’lâmıyla atanmışlardır. Azil, yeniden atanma ve görevden çekilme vb konulardaki işlemleri de yine Ocak çavuşbaşısı tarafından yürütülmüştür (BOA.C.BLD.127/6303).

Mahmiyye-i İstanbul ve Galata ve Üsküdar ve Hâsslar kazalarında vâki süvârî münâdîlerinin mübârek rikâb-ı kâmyâb-ı hüsrâvâneye sundukları arzuahallerinde mahmiyye-i mezkûrede vâki Bezzazistân-ı Atik'in on iki ve Galata ve Üsküdar'ın altışar ve Hâsslar kazasının bir cem'ân yirmibeş nefer gedikli süvârî münâdîlerin ve gerek memalik-i mahrûsada vâki olan kazâların münâdî ve ser-münâdîlerinin tevcihât ve mahlûlât ve ref ve ikbâlârı ve gerek memâlik-i mahrûsada sâir kâffe-i umûr ve hususlar ez-kâim dîvân-ı hümâyûn çavuşbaşısı bulunaların arz ve i'lâmılarıyla tevcih ve icrâ oluna gelmişken... BOA.C.BLD.129/6437

Resim 5. Süvari münadilerinin görev esasları hakkındaki belge ve içeriği

Böylece tellal gibi belli prosedürü takiben göreve gelen münadî, hizmetine başlayabilmek için bir padişah beratına sahip olmuştur. Elde edilen berat aynı zamanda Osmanlı padişahının görev tevcihi ayrıcalığına erişildiğini bildiren en üst düzeydeki onaydır. Berat sahibi münadî bir de ‘gedik’; yani verilecek hizmet konusunda devamlı bir tasarruf hakkı elde etmektedir. Devlet, bunları gedikli kılmak yoluyla sayı ve faaliyetlerini denetimi altında bulundurduğu gibi bir kısmı stratejik değerde olan hizmetlerinde münadîlere kendinden başkasının müdahale edemeyeceği bağımsız bir alan da yaratmıştır. Böylece tam yetki verilen münadîden hizmet alanında en üst düzeyde verim beklenmiştir. Zira münadîler çok kere devletin güvenliği veya ekonomik çıkarları gibi maksimum önem derecesindeki konularda mîrî hizmet vermişlerdir. Süvari münadîliği ile Evkaf-ı Hümayun münadîliği bunların öne çıkan örnekleridir (BOA.İE.EV.67/7249).

Münadîler hakkındaki altı çizilen konumlandırma, hizmet bölgeleriyle hizmet konularının net bir çerçeveye oturtulmasını ayrıca gerekli kılmıştır. Sınırları açıkça çizilmiş bu alana dışarıdan müdahale prensip olarak uygun bulunmamıştır. Süvari münadîlerine ilişkin bir örnek; ifade edilen durumu açıkça göstermektedir. Galata Bedesteni'nin beratlı altı nefer süvari münadîsi kendi alanlarına müdahale ettiği gerekçesiyle Ali Tevfik adındaki kişiyi 1816 yılında merkeze şikayet etmişlerdir. Amaçları beratsız olan ve kural dışı müdahalede bulunun bu kişinin engellenmesidir. Bu durum merkeze sundukları arzuhallerinde; *hıdmet-i münâdiyâna mahsus mevâdda taraf-ı âherden müdahale ve taarruz olunmak icâb itmez iken ecânibden Ali Tevfik nâm kimesne süvârî münâdîleri kulları umûruna dest-dirâzlık idüb merkûmân kullarına gadr olduğu* sözleriyle ifade bulmuş, neticede adı geçen, haksız müdahaleden menedilmiştir (BOA.C.BLD.21/6030). Bir diğer örnek 1850'lerin ortalarında İstanbul ve bağlı üç kazası Eyüp, Galata ve Üsküdar'da bulunan dükkân, menzil(konut) ve tereke münadîleri hakkındadır. Ellerindeki berata binaen görevlendirilmiş oldukları Galata ve civarındaki müzayedelere dışarıdan müdahale edilmemesi gerektiği savunusundadırlar. Her iki örnekte geçen *taraf-ı âherden dahl ve müdahale icâb itmez iken, âherden kat'â müdahale olunmaya deyu* vb. ifadeleri dikkat çekicidir. Bu suretle münadîlerin hizmet alanlarının padişah beratıyla

korunmuşluğuna vurgu yapılmaktadır (BOA.A.MKT.NZD.162/42; BOA.A.MKT.MVL.69/67).

Görev bölgelerinde birçok yetki ve hakla donatılan münadilerin en görünür oldukları müzayedede türü, tereke münadiliğidir. Tereke, Osmanlı hukukunda ölen kişinin geride bıraktığı mal ve eşyayı temsil etmektedir. Mirasın paylaşımında mirasçılar arasında anlaşmazlık çıktığı takdirde bunlar dava konusu olmuşlardır. Miras davalarının açılması, mirasçılarının bağlı buldukları kadıya müracaatıyla gerçekleşmiştir. Böylece resmi kimlik kazanan miras taksim isteği üzerine ilkin eşyanın ayrıntılı dökümü yapılmıştır. Bu da münadi ve tellalların terekelerin tamamlanmasına kadar sürecek hizmet yelpazesinin ilk basamağıdır. Tereke kayıtları tutulurken, eşya değerlerinin belirlenmesinde tellallardan sıkça faydalanılır (Öztürk 2001). Terekenin yazımı tamamlandıktan sonra satışı gereken tereke eşyası bedestende müzayedede usulüyle satışa çıkarılır. Bu işlem münadiler kanalıyla belirli kurallar çerçevesinde yapılır.

Münadilerin müzayedelerdeki hayati rollerine ilişkin diğer bir örnek, arşivlerdeki *mahlûlât münadiliğine* yönelik çok sayıda kaydın işaret ettiği üzere vakıf gelirlerinin müzayedesidir. Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre sonra vakıf gelirlerinin iltizam yoluyla işletilmesine dönüş yapılmıştır. İltizamın ilk basamağı müzayededir. Vakıf işletmeleri için yapılan müzayedede ihaleye çıkarılan vakıf mahlûlâtının açık arttırması münadiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Örneğin Ege bölgesi vakıflarındaki zeytinlik işletmeleri ile mengene müzayedelerinde münadilerin nida suretiyle talipler huzurunda müzayedede şartlarını ilan ettikleri ve açık arttırmayı yürüttükleri bilinmektedir (Temizer, Öztürk 2020). Münadiler, Emlâk-ı Hümayûn İdaresi bünyesinde hanedana ait emlak gelirlerinin müzayedesini de gerçekleştirmişlerdir. Arşiv kayıtlarında geçen; *Salâhiye emlâk-ı hümayûnda münâdilik vazifesini ifâ itmekde olan münâdi Sason* veya *Emlâk-ı hümayûn dellâllarından Ankaralı Yanoş oğlu Agop* vb ibareler bunun kanıtıdır (BOA.A.MKT.DV.211/88;BOA.ML.EEM.686/55).

Zikredilen örneklerin hemen hepsinde münadilerin müzayedelerdeki fonksiyonu üzerinde durulmaktadır. Ancak bunların *nıdacı ve çağırıcı* vasfına ilişkin kayıtlar, haber tellallığının da çok kere münadilerce yapıldığını göstermektedir. Söz gelimi 1904 yılında Varna'da ihtiyat askerinin sayısının belirlenmesi için 45 yaşının altındaki Bulgar erkeklerinin Belediyeye giderek yoklama vermeleri, yöre halkına münadiler kanalıyla duyurulmuştur (BOA.A.MTZ.(04).113/34). Yani münadiler askeri bir duyuruyu icra etmişlerdir. İşkodra konağı münadiliğine ilişkin bir başka kayıt, münadilerin bu kez namaz çağırıcılığı (salâ münadiliği) şekliyle haber tellallığı yaptığını göstermektedir (BOA.BEO.3550/266197). Bu da yine kurumun ilan etme fonksiyonuyla ilintilidir. Bir başka örnekte münadilerin tellallar gibi devletin resmi habercileri olduğu bir kere daha teyit edilmektedir. Münadi Mehmet Ağa'nın resmi ilanların duyurulmasındaki gayretine cevaben Mecidi Nişaniyla taltifi gündeme taşınmıştır. Sadaret'e sunulan belge içeriğinde bu durum *a'şâr müzâyede ve numero keşidesi gibi i'lânât-ı resmîyyede ikdâm ve gayreti görülen münâdi Ahmed Ağa'nın beşinci rütbeden Mecidi nişân-ı zîşânıyla taltifi hakkında Adana vilâyet-i behiyyesinden alınan ... tahrîrât leffen takdîm kılını* (BOA.DH.MKT.2214/96) sözleriyle ifade edilmektedir. Başka örnekte Mudanya'da vergi borçlarını ödemeyenlerin mahsul toplayamayacağı Hüdâvendigar Vilâyeti'ne yazılan bir yazıda *virgüye olan borçları te'diye olunmadıkça kimsenin malına tasarruf idemeyeceği ve mahsûlâtını toplayamayacağı* (BOA.DH.MKT.2127/56) sözleriyle ifade edilmiş ve yine münadi kanalıyla halka duyurulmuştur. Böylece münadilerin de otoritenin sesi olma vasfına sahip oldukları ve duyurusu yapılması istenen şeyleri halka du-

yurma işini yürüttükleri anlaşılmaktadır. Bununla birlikte varlık sahaları daha çok ticaretle, bilhassa müzayedelerle ilgilidir.

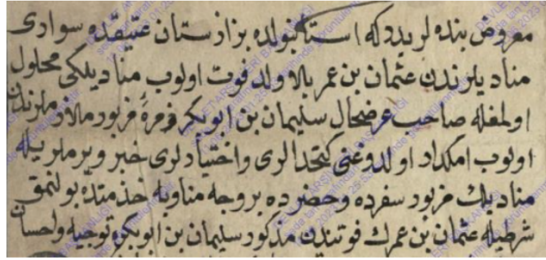
2. Tellallığın Farklı Görünümleri

Osmanlılar döneminde tellallığın iki ayrı fonksiyonu üstlendiği belirtilmişti. Ticari faaliyetlerin duyurulması noktasında kesişen bu iki fonksiyonun farklı dinamiklere sahip olması, bunlara ilişkin bazı tespitler yapmayı zorunlu kılmıştır. Birincisi; tellalların şehirlerin ticari hayatı bünyesinde oynadıkları rolle ilgilidir. Birçok kaynakta bu rolün düşünülenden daha önemli ve merkezi nitelikte olduğuna ilişkin veriler sunulmaktadır. Söz gelimi XVI. yüzyılda Osmanlıların Kırım Yarımadası'ndaki önde gelen liman şehirlerinden Kefe'de tellallar esnaf loncalarının organizasyon ve düzeninden sorumlu kişiler arasında gösterilmektedirler. Buna göre Kefe ekonomik faaliyetler kapsamında daha çok ticari yönüyle ön plana çıkmış, tellallar da Kefe'deki ticaret ve pazarın vazgeçilmez elemanları olmuşlardır. Sayıları ticaretteki değerlerine paralel biçimde diğer esnaf gruplarına kıyasla daha fazla, tüccar gruplarına denktir (Öztürk 2000). Bir diğer örnek olan Erzurum'da vergi kaçırılmasını önlemek üzere mültezim tarafından çok sayıda tellal görevlendirilmiştir (Pamuk 2006). Her iki şehirde de ipek ticaretinin önemine ve kârı büyük olan bahis konusu ticaretin düzenlenmesinde tellalın hayati rolüne vurgu yapılması dikkat çekicidir. Alım satımın adil şartlarda yapılmasından, vergilendirmenin gerçekçiliğinden, tarafların kandırılmamasından, doğru bilgilendirilmelerinden, güvenilir kefiller bulunmasından hep tellallar sorumludurlar ve kendilerine hamal, ölçücü gibi meslek grupları yardımcı tayin olunmuştur (Öztürk 2000). İpekte olduğu üzere kârı yüksek olan, dolayısıyla güvenilir kişilerin varlığını gerektiren diğer ticari faaliyet sahalarında da tellallar ön plana çıkmışlardır. Örneğin esir ticaretinin canlı olduğu İstanbul'da çok sayıda esirci tellalı bulunmuştur. Suistimallerin önlenmesi için kefaletle birbirlerine bağlanmışlardır (Aydın vd. 2002).

Tellallar ticari faaliyetlerin çeşitliliğiyle paralel, farklı ihtisas gruplarına ayrılmışlardır. Osmanlılarda ticari faaliyetler ne ölçüde çeşitlenmişse neredeyse o ölçüde çeşitli tellal grubu vardır. Öşür tellalları, attar tellalları, keten bezi(kirpas) tellalları, emlak tellalları, 'canbaz' da denilen hayvan tellalları, pabuççu tellalları bunlardan bazılarıdır. Bunlar, Osmanlı coğrafyasının tümüne yayılmış haldedirler. Gündelik hayatın rutini çerçevesinde hemen her bölgede aynı türden tellalların görülmesi olağandır. Adeta toplumun ilgi, ihtiyaç ve tüketim alışkanlıklarının genel bir izdüşümü gibidirler. Diğer bir söylemle hemen her bölgede emlak/arazi tellallarının, zahire tellallarının, kuyumcu tellallarının, esir tellallarının izleriyle karşılaşılması olağandır. Ancak buna tezat bir olgunun varlığı da söz konusudur. Belgelerdeki *Hüdâvendigâr Vilâyeti dâhilinde husûle gelen harîr mahsûlâtının öteden berü tüccarâna hîn-i fûrûhtunda dellâliye nâmıyla hâsıl olan akçeyi terâküm itdirilüb muahharan dellâllara ber-mûceb-i defter verilmekte olub* (BOA.ŞD.250/12) veya *İstanbul ve Üsküdar ve Galata ve Eyüb kazâlarında vâki olan mevâtânın muhalledâtından zuhur idüb âhere bey'i lâzım gelân kütb-i mütenevviâyı sahâflar şeyhi ve dellâlları ma'rifetiyle şîrâya* (BOA.C.MF.113/5641) vb ifadeler aynı zamanda bölgesel farklılıkların mevcut olduğunu göstermektedir. Yani bölgelere göre çeşitlenen özgün tellallık alanları da vardır. Sözü edilen durum her bölgenin kendine has sosyo-ekonomik ve coğrafi koşulları bakımından kendine has bir arz talep döngüsünün olmasıyla alakalıdır. Örneğin kereste ticaretinin yaygın olduğu Akdeniz kıyı şehirlerinde kereste tellallığı, ipek ve ipekli mamul imalatının yoğun olduğu Bursa, Tebriz ve civarında harîr tellallığı, Başkent İstanbul ve Anadolu'nun diğer bazı kadîm kültür ve ilim merkezlerinden Trabzon, Diyarbakır, Konya gibi şehirlerde (Erünsal 2007, BOA.C.MF.113/5641) ve Ortaçağ İslam dünyasının önemli ilim merkezlerinden Halep,

Kahire’de sahaf tellallığı (Erünsal 2008) şekillenmiştir. Sayılan tellal grupları çoğunlukla buldukları coğrafi alana özgüdürler.

Ticaret tellallarından bir kısmının mîrî hizmet veriyor olduğu da söylenmelidir. Bunlar devlet adına ekonomik faaliyet sahasında yer almaktadırlar. Süvari tellalları sözü edilen grubun en bariz örneğidir. Bunlar devletin kuruluş yıllarında düzenli ordu birlikleri olmadığından atlı aşiret kuvvetlerini toplama ve sefer/gaza için bir araya getirme görevini icra etmişlerdir (Terzi 2010). Tellallığın haber vermeye ilişkin fonksiyonuna işaret eden bu göreve zamanla ikinci fonksiyonuna dair olan eklenmiştir. Böylece ordu tellalları gerek sefer gerekse barış zamanı askerin ve hayvanının fiziki ihtiyaçlarını karşılamada aracılık rolünü de üstlenmişlerdir. Bunun tarihi tespit edilemese de en az ilki kadar eski olduğu tahmin olunabilir. Zira kendilerini eski dönemden itibaren sefer lojistiğini temin eden yardımcı birliklerden *orducu esnafı* grubuna entegre halde görmekteyiz. Anlaşılan o ki her iki yönüyle verilen tellallık hizmeti kısa zamanda resmi bir göreve dönüşmüştür. Hatta ordunun muhtelif sınıf ve teşekkülüne binaen de çeşitlenmiştir. Nitekim arşiv kayıtlarında ‘*ordû-yı hümâyûn münâdî-yi/dellâl-i mîrîsi*’ isimleriyle anılan ordu tellal ve münadilerinin arasından ‘süvari münadileri’ ayrı bir sınıf olarak seçilebilmektedirler. Bunlar sefer ve savaş zamanı süvarinin ihtiyacının karşılamak üzere organize olmuşlardır. Demek ki zamanla ordunun bel kemiğini oluşturan süvarilerin ihtiyacını karşılamak için ayrı bir tellallık/münadilik sahası oluşmuştur. Arşiv vesikaları XIX. yüzyılda bunların ordu tellalları arasındaki en kalabalık grup olduğunu ve söz konusu hizmeti nöbetleşe yürüttüklerini, kökenlerinin ortak bir zümreye dayandığını göstermektedir (BOA.AE.SOSM.III. 9/630; BOA.İE.ML.9/811; BOA.AE.SMMD.IV. 25/2786).

Ma'rûz-ı bendeleridir ki; İstanbul'da Bezzâzistân-ı Atîk'de sūvârî münâdîlerinden Osman bin Ömer bilâ veled fevt olub münâdilîği mahlûl olmağla sâhib-i arzuhâl Süleyman bin Ebûbekir zümre-i mezbûr mülâzımlarından olub emekdâr olduğunu kethüdâları ve ihtiyârları haber virmeleriyle münâdilîk-i mezbûr seferde ve hazerde ber-vech-i münâvebe hidmette bulunmak şartıyla Osman bin Ömer'in fevtinden mezkûr Süleyman bin Ebûbekir'e tevch ... (BOA.AE.SOSM.III 9/630)

Resim 6. Süvari münadilerinin kökenini gösterir belge ve içeriği

3. Haber İçerikleri

Haber tellallığının kendine özgü tarihi iz düşümü hakkında da iki önemli olgu üzerinde durulabilir. Birincisi; Osmanlı tellallarının dünyadaki benzer örnekleri gibi otoritenin sesini temsil etmeleridir. İkincisi ise arşiv kayıtlarının devletin ‘söylemek istediklerine’ veya ‘bilinmesini gerekli bulduklarına’ odaklanmasından ötürü toplumsal haberleşmenin gölgede kalmasıdır. Kurumun bu yönü mikro düzeydeki araştırmaları gerekli kılmaktadır.

İşaret edilen iki olgudan ilkinin temsil eden ‘toplumla haberleşme’nin çerçevesini çizen ilan başlıklarına bakıldığında, merkezinde yönetene ilişkin konuların yer aldığı görülmektedir. Padişah ölümleri, şehzade doğumları, sünnet törenleri, tahta çıkışlar, askeri zaferlerin haberleri, dikkat çekici örneklerdir (Uzunçarşılı 1984). Örneğin Os-

manlı padişahı III. Selim'in ölümüyle birlikte boşalan tahtı II. Mahmud'un doldurduğu halka münadilerle duyurulmuştur. Saltanat değişikliğini bildiren top seslerinin varlığı, başa kimin geçtiğinin bilinmesi için yeterli olmamıştır. Tellalların nidasına kadarki sürede Selim'in tahtı tekrar ele geçirdiğini sanılmıştır (Beydilli 2009:36). Bir diğer örnek Mısır'da Napolyon sonrası karışık dönemle ilgilidir. Yerel beylerin itlaf edilip Hurşit Ahmet Paşa eliyle devlet otoritesinin yeniden tesis edildiği, dönemin padişahına *Mısır'da olan mecmû beyler belâlarını bulub hükmü's-sultân nidâsıyla dellâllar nidâ idüb...* ifadesiyle bildirilirken halka da yine tellallar kanalıyla duyurulmuştur (BOA.HAT.84/3450). Osmanlı padişahı Abdülaziz'in tahta çıkışı da top atışları yanında münadilerin ilanıya halka duyurulmuştur (BOA.A.MKT.UM.481/27) Cülûsu haber veren münadiler ve münadibaşı ödüllendirilmiştir (BOA.A.MKT.MHM.228/16). Şehzade veya sultanların dünyaya gelişleri de yerel idarecilere fermanlarla bildirilirken halka tellallar kanalıyla ilan edilmiştir. Sultan I. Abdülhamid'in 1759'da dünyaya gelen kızı Hatice Sultan'ın doğum haberi buna örnektir (Dinç 2016).

Toplumla haberleşmenin ikinci boyutunu ise yöneten tarafından yönettiklerinin bilmesini istediği konu ve emirler oluşturmuştur. Bunların başında vergilendirmeye, asker toplanmasına, para değerine, şehir güvenliğine vb ilişkin konular gelmektedir. Bilindiği üzere Osmanlılar kadim iâşe politikalarının ürünü olarak mal ve hizmet fiyatlarını devlet kontrolü altında tutmaya gayret etmişlerdir. Muhtesip tarafından piyasaların takibi sonucu şekillenen ve kadı tarafından mevsimin, günün veya dönemin koşullarına göre belirlenen narh da, bu bağlamda mal veya hizmetin devlet tarafından tespit edilmiş üst sınırını ifade etmektedir. Sur içi ve Üsküdar, Galata, Eyüp kadılıklarından oluşan başkentte narh İstanbul Kadısı tarafından tespit edilmiş, diğer kadılara listeler halinde bildirilmiştir. Bunlar da kendi sınırları dahilindeki kaza merkezlerine bunu iletmişlerdir. Yeni fiyatların halka duyurulması ise tellal/münadiler kanalıyla olmuştur. Yeni fiyatlar taşraya da bildirilmiş, fiyatların halka duyurulmasında taşrada da tellal ve münadilerden faydalanılmıştır (Kütükoğlu 2006).

Merkezi devletin büyük önem attığı ve tellal çıkararak ilanda bulunduğu diğer konu başlıkları arasında şehir güvenliği ve paranın değerinde yapılan değişiklikler gibi devlet meseleleri yer almaktadır. Örneğin 1778 yılı baharında iç güvenlikle ilintili olarak Atina voyvodasına gönderilen emirle; *sinn-i vukuf ve şâbb-i emred makûleleri miyânlarına büyük bıçak ve piştov takub çarşu ve pazar ve esvâkda geşt ü güzâr iylemeleri mahzûrâtı ve fesâdı müeddî olduğu* (BOA.C.DH.259/12941) denilerek şehirdeki erkeklerin bıçak, tabanca vb öldürücü aletlerle gezmelerinin yasaklandığının duyurulması istenmiştir. Ancak tellallar yalnız şehir güvenliği konusundaki haberlerin duyurusu olmamışlar, bahse konu güvenliğin tesisine katkı da sağlamışlardır. Nitekim Ekin-ci, Osmanlı hukukuna dair kapsamlı eserinde suç işleyenlerin tellallar vasıtasıyla teşhir ve ilan edildiklerini bildirmektedir (Ekinçi 2008). Yani tellallar suça karşı caydırıcı bir etkinin oluşturulmasında rol üstlenmişlerdir. Tellalların şehir güvenliği ile doğrudan ilişkisine işaret eden bu gibi verilere arşiv kayıtlarında da rastlanmaktadır. Söz gelimi 1901 yılında Abdullah isimli bir tellal merkez hapisanesinden kaçan mahkumlardan birini yakalatmış ve bu hizmetine karşılık iftihar madalyası ile taltifi istenmiştir (BOA.DH.MKT.2501/82; BOA.DH.MKT.2424/87). Rumeli Beylerbeyi ve kadılarına hitaben yazılan 1593 tarihli bir hüküm ise tellallarca ilanı yapılan konuların önemli bir kısmını merkezi devletin paranın madeni değeri konusundaki duyurularının oluşturduğunu göstermektedir. Buna göre altına 120 ve kuruşa 70 akçe rayiç bedeli tayin edilmiş ve bu rayiç üzerinden tedavülünün temini bildirilmiştir (BOA.A.DVNSMHM.d.71/211). Yine 1816 tarihli benzer bir emirde madeni sikkelerin

belirlenmiş rayicinden fazlaya alınıp verilmemesi gerektiği; *ziyadeye altun verilmemek ve hafı ve celı râyic muayenesine mugâyir dâd ü sited olunmamak üzere münâdiler ile tüccâr ve bazargân ve ehl-i süka tenbîh...* (BOA.C.DRB.39/1918) ifadesiyle yerel idareye bildirilmiş ve tellallar tarafından halka ilanı istenmiştir.

Kılık kıyafet konusundaki teamüllerin korunması da merkezi devletin önem attığı konulardandır. Dolayısıyla ilanlarda ayrı bir başlığı oluşturmuştur. Bilindiği üzere Osmanlılar toplumsal zümrelerin muhafazası taraftarıydılar (Ortaylı 2002, Kenanoğlu 2009). Farklılıklar görünür kılındığından farklı toplumsal gruplar ayrı kıyafetleriyle gündelik hayatı renklendirmiştir. XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren bu alandaki uygulamalarda dünyadaki makro düzey değişimlerin etkisiyle yumuşamalar meydana gelse de genel anlayış değişmemiştir. Devlet konuyla ilgili tutumunu ilan edilen ferman, buyruktu vb emirlerle korumaya çalışmıştır. Merkezi otoritenin kılık kıyafet meselesinde takip ettiği çizgiyi esnetme temayülündeki grupların başında dinsel zümreler gelmiştir. Özellikle devlete zimmet hukuku ile bağlı olan gayrimüslimler, değişen tüketim kalıplarıyla uygulamayı en çok zedeleyenler olmuşlardır. Bu nedenle tellallar devletin konuyla ilgili yinelenen buyruklarını sıklıkla duyurmak durumunda kalmışlardır. Söz gelimi 1580 yılında Yahudi ve Nasıra taifesine tellallar kanalıyla müslümanlar gibi sarık sarmayıp şapka giymeleri duyurulmuştur (BOA.A.DVNSMHH.d.39/525).

Merkezi devlet tarafından tellal çıkarılmasının belki en eski ve önemli sebebi ise asker toplanması olmuştur. Çoğunlukla sefer hali dolayısıyla gündeme gelen bu biçim tellallık hizmeti, tarihsel/coğrafi yaygınlığı dolayısıyla resmi kayıtlar dışında döneme ilişkin muhtelif kaynaktan da seçilebilmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesi buna belirgin bir örnektir. Çelebi tellallar arasında en çok ordu tellallarından ve attıkları özgün nidalardan bahsetmektedir. (Söz konusu özgün nidalara örnek olarak Sefer Paşa'nın Gürcü seferinde gazileri sefere davet için *at ve don ve mahbûb ve mahbûbe gulâmlar ve kızlar ve mâl-ı ganâ'im isteyen guzât-ı müslimîn silâhlarıyla âmâde olsunlar* diyerek atılanlar verilebilir). Çelebi'ye göre ordu tellalları savaşılan tarafa bilgilendirme de yapmışlardır (Dağlı, Kahraman 1998:2). Ordu tellallarının nidaları, askerin moral motivasyonunu sağlamaya yönelik emirleri içerecek şekilde çeşitlenmiştir (Göger 2018). Yine de denebilir ki sefer ilanlarının odağında askerin toplu bilgilendirilmesini gerektiren emir ve duyurular yer almıştır.

Özetle yönetenle ilgili haberler ve yönetenin yönettiklerinin bilmesini istediği emir ve duyurular haber tellallığının odağını oluşturmuştur. Bununla birlikte haber tellal ve münadilerinin hanedandan bağımsız olarak toplumun kendi içindeki haber alışverişinde de aynı merkezi role sahip olduğu bilinmektedir. Resmi kayıtlara daha az yansımışsa da tellal ve münadiler halk düğünlerinin, cenazelerin ve diğer toplumsal olay ve organizasyonların da başlıca yayıcısı olmuşlardır. Örneğin Artun, Adana ve yöresindeki köylerde şenlik ve toplantıların tellallar kanalıyla duyurulduğunu bildirmektedir (Artun 2006). Bursa'da sünnet düğünlerinin daveti tellal çıkartılarak yapılmıştır (Taş 2002). Tokat'ta cenaze haberleri tellallar tarafından duyurulmuştur. Nidacı adıyla bilinen cenaze tellalı, ölenin kimliği hakkında ayrıntılı bilgi vermiş, ahaliyi cenazenin ne zaman nasıl kaldıracacağı konusunda aydınlatmıştır (Özgen 2008). Tellal ve münadiler yalnız cenaze ve düğün habercisi olmamışlar toplumsal öneme sahip her konuda halkı bilgilendirmişlerdir. Bu işlevleri, haber alma kanallarının çok sınırlı olduğu tarihi devirler boyunca etnisite üstü olmuştur. Nitekim Antalya'nın Rum nüfusu hakkında bilgiler veren Pehlivanidis, Hristiyan Rumların da Müslüman cemaat gibi cenaze ve düğün haberciliğinde tellalların bilgilendiriciliğine başvurduklarını göstermektedir (Pehlivanidis 1989, Tan 2022). Gayrimüslimler diğer toplumsal konularda da tellal ve münadilerden faydalan-

mişlardır. Örneğin müslümanlarla karışık halde oturdukları mahallelerde çan çalamadıklarından ibadet vakitlerini tellalardan öğrenmişlerdir (Kutlu 2018). Kaynaklar, tellal ve münadilerin bazı özel nitelikteki sosyal organizasyonlar için ortaya çıkmış marjinal örneklerinin de olduğunu göstermektedir. Yani mîrî tellallıkta olduğu üzere halk tellallığında da zaman içerisinde yörelere özgü görünümeler gelişip serpilmiştir. Örneğin güreş müsabakalarının düzenlendiği Kırkpınar ve Elmalı'da güreş tellallığı kurumsallaşmıştır. Sonradan 'cazgır' adını alan güreş tellalları okudukları dualarla güreşçileri yüreklendirdikleri gibi hakem heyetini ve seyirciyi pehlivanların güreş geçmişi, yetenekleri konusunda bilgilendirerek yarışların kaderinde etkili olmuşlardır (Kahraman 1997, Özdemir 2018). Diğer yandan farklı tellallık türleri, özgün nida biçimlerini şekillendirmiştir. "...ev alma komşu aal!..." diye bağırıp nida içeriğinde kalıplaşmış bazı diğer söylemlerle alıcıya komşuların özelliklerini öven, söz sanatlarıyla ticareti kızıştırarak maharetlerini ortaya koyan Antep emlak tellalları buna örnektir (Çiççi vd. 1971).

Sonuç

İşlevselliği dolayısıyla tarihi niteliğe sahip tellallık, Osmanlılarda yaygın bir uygulama olmuştur. Kurum, biri dellâl diğeri münâdî olarak tabir edilen iki ayrı tarihi kişi tarafından temsil edilmiştir. Münadi, daha ziyade nida ile satışı haber verme ve müzayedede tellallığıyla ön plana çıkarken tellal, ticari faaliyetlerin tarafsız aracılığı olan simsarlık yönüyle daha baskın olmuştur. Öte yandan pratikte tellalın aynı zamanda müezzin ve münadinin de tellal olarak adlandırılmasından hareketle bu iki terimin birbirinin yerine sıklıkla kullanılmakta olduğu görülmüştür. Osmanlı kendilerine atfedilen öneme binaen güvenilir, ticaretle olan bağları dolayısıyla etnisite üstü ve toplumsal ihtiyaçlar tarafından şekillendirildiklerinden hem kadın hem erkektirler. Göreve gelişleri buldukları bölgedeki yerel yetkililerin tavsiye yazıları ve merkezin onayı iledir. Bununla birlikte seçilmelerinde kendi esnaf teşekkülleri belirleyici bir rol üstlenmiştir. Devlet tellal ve münadilere, verdiği yetki belgeleriyle birlikte sınırları çizilmiş bir alanda görev bağımsızlığı sağlamaya çalışmış, her türlü dış müdahaleden koruyarak yetkin biçimde çalışabilmelerini istemiştir. Diğer yandan kadim bir politikanın ürünü olarak aynı zamanda bu grupları kendi sıkı denetim sahasından da çıkarmamıştır. Osmanlı tellalları şehirlerdeki ekonomik faaliyet alanlarının çeşitliliği çerçevesinde ülke genelinde bir çeşitlilik yelpazesi arz etmişlerdir. Buna karşın her bölgede yöresel koşullarının ortaya çıkardığı özgün tellallık sahaları da göze çarpmaktadır. Haber tellallığı tellallığın ikinci önemli fonksiyonu olarak belirmiştir. Haber tellalları hem mîrî hizmet vermiş hem de toplumsal haberleşmeyi temin etmişlerdir. Mîrî hizmetlerinin çerçevesini hanedanla ilgili haberler yanı sıra merkezi otoritenin halkın bilmesini istediği emir ve duyurular çizmiştir. Haber tellalları halkın birbiriyle olan iletişiminin de odağında yer almışlardır. Özellikle düğün, sunnet, ölüm veya muhtelif nitelikteki şenlik ve toplu organizasyonlar gibi toplumun geniş bir kesiminin ilgi ve merakına hitap eden hadiseler halk tellallığının merkezinde yer alan konular olmuştur.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA.A.DVNSMHM.d.71/588; 71/538; 71/211; 39/525; BOA.A.MKT.101/54; BOA.A.MKT.DV.211/88; BOA.A.MKT.MHM.228/16; BOA.A.MKT.MVL.6/93; 109/8; 69/67; BOA.A.MKT.UM.481/27; BOA.HR.MKT.230/21;245/95; 162/42; BOA.A.MTZ.(04).113/34; BOA.AE.SAMD.III.169/16515; BOA.AE.SMMD.IV.25/2786; BOA.AE.SOSM.III.9/630; BOA.AE.SSLM.III.68/4094; BOA.BEO.

3550/266197; BOA.C.BLD.110/5498; 121/6030; 129/6437; 127/6303; 87/4309; BOA.C.DRB.39/1918; BOA.C.DH.259/12941; BOA.C.MF.113/5641; BOA.C.ML.330/13545; BOA.DH.MKT.2501/82; 2424/87; 2214/96; 2127/56; BOA.HAT.512/25094; 84/3450; BOA.HR.MKT.577/36; BOA.HR.TO. 444/60; BOA.İE.DH.4/331; BOA.İE.EV.67/7249; BOA.İE.ML.9/811; BOA.İ.MVL. 429/18874; BOA.ML.EEM.686/55; BOA.MVL.37/62; 56/28; BOA.ŞD.250/12.

Telif Eserler

- Artun, Erman. *Adana Halk Kültürü*. Adana: Ulusoy Matbaacılık, 2006.
- Aydın, Mehmet A. ve Hamidullah Muhammed. "Köle". TDV İslam Ansiklopedisi 26 (2002): 246-248.
- Beydilli, Kemal. "Selim III". TDV İslam Ansiklopedisi 36 (2009): 425-426.
- Çitçi, Hasan R. ve Ş.Sabri Yener. *Osmanlı Devletinin Son Yıllarında Gaziantep'te Sanat ve Ticaret Dalları*. Gaziantep: Yeni Matbaa, 1971.
- Dağlı Yücel ve Seyit Ali Kahraman. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit. 2. Kitap*, Yapı Kredi Yayınları (İstanbul 1998).
- Diñç, Ruhan. "18. Yüzyılda Osmanlı Merasimlerinin Mali Bir Unsuru: Atıyyeler". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2016.
- Ekinci, Ekrem B. *Osmanlı Hukuku/ Adalet ve Mülk*. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2014.
- Erünsal, İsmail E. "Osmanlılarda Sahhaflık ve Sahhafklar: Yeni Bazı Belge ve Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları XXIX* (İstanbul 2007): 99-146.
- "Sahaf". TDV İslam Ansiklopedisi 35 (2008): 504-510.
- Göger, Veysel. "Taş Yasanup Toprak Döşenenler: Kandıye Kuşatması Örneğinde Osmanlı Askerlerinin Metristeki Mücadele ve Yaşamı(1667-1669)". *Osmanlı Araştırmaları* 52 (2018): 41-78.
- Gültepe, Fahrettin. "458 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu (H. 1327- M. 1909)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde: Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2021.
- Halaçoğlu, Yusuf. "Dellal". TDV İslam Ansiklopedisi 9 (1994): 145-146.
- Kahraman, Âtîf M. *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi (1924-1951) Kırkpınar Güreşleri*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997.
- Koç, Ümit. "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/2 (2002): 395-420.
- Kenanoğlu, Macit M. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Dinlerarası İlişkiler (14-20. Yüzyıllar)". *Milî ve Nihal* 6/2 (2009): 103-164.
- Kutlu, Sacit. *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılda Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Narh". TDV İslam Ansiklopedisi 32 (2006): 390-391.
- Oktar, Tiğınçe. *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1998.
- Ortaylı, İber. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler* 10 (2002): 216-220.
- Özdemir, Murat. "Yağlı Güreş Folkloru (Antalya İli Örneğinde)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi, 2018.
- Özgen, Mutlu. "Tokat Kenti'nin Ticaret Mekânları '19. 20. Yüzyılda Meydan Sementinde Ticarî Yaşam". Vakıflar 31 (2008): 141-203.
- Özlu, Zeynel ve Kerim Tiryaki. "Osmanlı Devleti'nin Son Yıllarında İstanbul'da Mezat Memurluğu ve Müzayedede Şekilleri". *Müzayedede Kitabı* (2021): 151-195.
- Öztürk, Said. "Kassâm". TDV İslam Ansiklopedisi 24 (2001): 579-582.
- Öztürk, Yücel. *Osmanlı Hakimiyetinde Keçe* 1475-1600. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Pamuk, Bilgehan. *XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum*. İstanbul: IQ Sanat Yayıncılık, 2006.
- Pehlivanidis, Yorgo P. *Attaleia kai Attaleiotes*. Atina: 1989.
- Şen, Ömer. *Osmanlı'da Mahkum Olmak/Avrupalaşma Sürecinde Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Tan, Seda. "XIX. Yüzyılda Antalya'da Tellallık (Antalyalı Dellal ve Münadiler)". *Antalya'nın Sosyal ve İktisadi Tarihi (Osmanlı Dönemi)* (2022):125-167.
- Taş, Hülya. *Bursa Folkloru/ Bursa İli Gelenek ve Göreneklere Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Bursa: Gaye Kitabevi, 2002.
- Temizer, Nihal C. ve Said Öztürk. "19.Yüzyılda Osmanlı Vakıf Tarım İşletmeleri (Edremid, Kemerredremid, Ayvalık ve Ayvacık Örneği)". *Vakıflar Dergisi* 54 (Aralık 2020): 139-159.
- Tozduman Terzi, Arzu. *Osmanlı Teşkilat ve Kültür Tarihi*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi (2010). http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/otktarihi.pdf
- Tunçer, Hadiye. *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Kanunları 1299-1730*. Ankara: Güneş Matbaacılık, 1965.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1984.
- Cüdi Efendi, İbrâhim. "Dellal". *Lugat-ı Cüdi* (1332): 492.
- "Dellal". *Lugat-ı Cüdi* (1332): 988.
- Muallim Naci. "Münadi". *Lûgat-ı Nâci* (1306): 839.
- Sami, Şemseddin. "Dellal". *Kâmûs-ı Türki* (1996): 616.
- "Münadi". *Kâmûs-ı Türki* (1996): 1407.
- Salâhî, Mehmed. "Dellal". *Kâmûs-ı Osmânî* 3 (1313): 373.
- "Münadi". *Kâmûs-ı Osmânî* 4 (1313): 534.
- Tevfik, Ebuzziya. "Dellal". *Lugat-ı Ebuzziya* 1 (1306): 479.